

DE KEERSOPPER

NR 65   maart 2022

EEN BISSCHOP, TWEE BOEVEN EN EEN BELG

Dit keer geen vertrouwd voorwoord van eindredacteur Cas van Houtert. Gezondheidsproblemen houden hem momenteel nog in de lappenmand. Hopelijk kan hij voor de volgende uitgaven wel weer ‘van de partij’ zijn. In december jl. overleed redactielid Jaap Bussing. Van de zes personen die in maart 2007 de redactie van ons kwartaal blad vormden, zijn nu alleen Ad Tilborghs en ondergetekende nog in leven. Welkom aan het adres van Theo Antonis, die vanaf heden ons redactieteam komt versterken.

In deze Keersopper verhaalt Theo Antonis over een afschrift van het testament van de in 1511 te Walik geboren Maarten Bouwens, beter bekend als Martinus Rythovius, de eerste bisschop van Ieper. Hij had dat ontdekt in de aan Heemkundekring Bergeijk overgedragen nalatenschap van wijlen Johan A. Baken (burgemeester van Borkel en Schaft 1911-1934, Westerhoven 1917-1941 en Riethoven 1918-1941).

Ad Tilborghs vertelt over een Bergeijkse kwestie in 1884, waarbij sprake was van een nachtelijke inbraak waarbij grof geweld werd gebruikt. Daarvoor wist hij o.a. te putten uit het ‘Geheime Register van Ontslagen Gevangenen’, ontsloten door het Brabants Historisch Informatie Centrum.

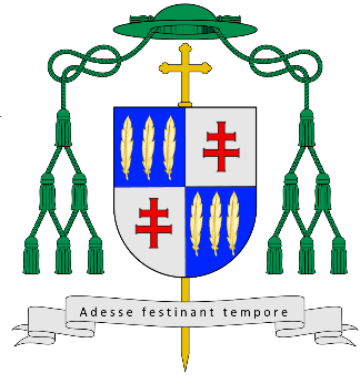
Deze Keersopper wordt door Johan Biemans afgesloten met historie rond het plein dat genoemd is naar de uit Antwerpen afkomstige Albert Elsen.

Wij wensen U ook nu weer veel leesplezier.

Martien Veekens (redacteur)

HET TESTAMENT VAN BISCHOP RYTHOVIUS

Onlangs heeft de familie van Johan A. Baken (1884-1953), burgemeester van Westerhoven van 1917 tot 1941, aan de heemkundekring een gedeelte van zijn privé archief overgedragen. Tussen het materiaal bevond zich een uitgetikt afschrift in oud Nederlands van een vertaling uit het Latijn van het testament van bisschop Martinus Rythovius met een drietal codicillen, die de bisschop naliet in een kistje.

In het eerste deel van het testament gaf Rythovius instructies over de invulling van de uitvaart en legde hij vast waar hij begraven wilde worden. Zo wilde de bisschop, als hij in Ieper stierf, begraven worden in de kerk van St. Maarten te Ieper. Op zijn graf mocht geen monument geplaatst worden en de begrafenis moest zo snel mogelijk na zijn overlijden plaats vinden.

Maar van deze wensen bleef na het overlijden van Rythovius weinig over. Zijn leven eindigde op 9 oktober 1583 in St. Omaars (thans St. Omer in Noord-Frankrijk). De uitvaart vond vanwege zijn verbanning plaats in het klooster van de Grauwzusters in St.-Omaars. 28 jaar later werd zijn lichaam herbegraven in de St. Maartenskerk van Ieper. Op initiatief van het door Rythovius opgerichte seminarie van Ieper werd een praalgraf opgericht. Een gedeelte van het oorspronkelijke monument is nog steeds te bewonderen in deze kerk.

Op het monument van Rythovius staan de volgende teksten:

- Zijn wapenspreuk 'Adesse festinant tempora' = de tijden komen snel
- In latijn: Ter gedachtenis aan Maarten Rythovius, eerste bisschop van Ieper, die het concilie van Trente heeft bijgewoond, te Gent voor zijn geloof heeft gevangen gezeten en te St-Omaars is gestorven op 9 oktober 1583. In het jaar 1607 heeft het seminarie als erfgenaam, dit praalgraf opgericht uit erkentelijkheid aan zijn stichter en weldoener.

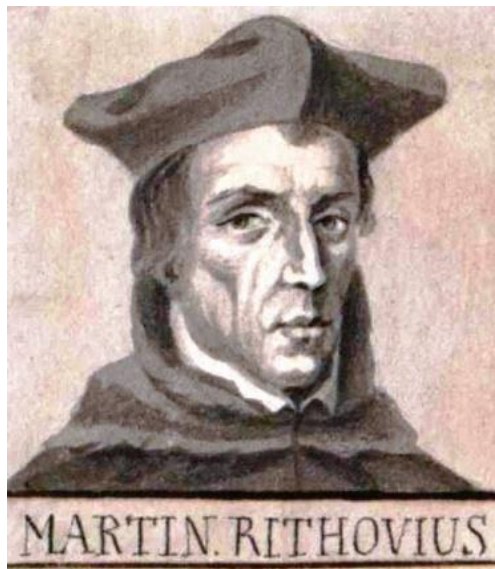
Terug naar het testament. Vervolgens legde Rythovius vast wie er voor de uitvaart uitgenodigd moesten worden. Welke aalmoezen de afgevaardigden van de kloosters kregen en waaraan het middagmaal op de dag van de uitvaart moest

voldoen. Ook moesten op de dag na zijn overlijden en op de twee volgende dagen voor de overledene een mis gelezen worden. Voor deze missen moesten 30 armen worden uitgenodigd. Na de mis moest aan de aanwezige armen één brood van een stuiver en één stuiver worden gegeven.

Voor de volgende mis moesten weer 30 andere armen uitgenodigd worden. De priester die de mis las kreeg 2 broden en 2 stuivers. Om te voorkomen dat zijn familie in Riethoven naar Ieper zou reizen, moest er ook een viering plaats vinden in Riethoven.

Vervolgens werd een paragraaf besteed aan hoe de personen die betrokken waren bij de viering van het jaargetijde in de St. Maartenskerk zoals: de kanunniken, diaken, sub diaken, kapelaans, koorzangers, kosters en de luiders van de klokken beloond moesten worden.

Op de dag vóór het jaargetijde en op de dag zelf moesten opnieuw elk 30 armen uitgenodigd worden. Voor deze armen moest na de viering in de kruisbeuk de tafel der armen gereed staan. De armen kregen ook nu weer één brood en één stuiver.

In de volgende paragrafen bepaalde Rythovius de bestemming van de inboedel van het bisschoppelijk paleis, zijn kleding en zijn boeken. Uit de inboedel moest een ‘ijzeren kist’ naar Riethoven gezonden worden, als dank voor alle giften die uit Riethoven waren gekomen. Hierin kon men dan alles bewaren voor de aan Riethoven toegezegde fondsen.

Nadat de bisschop zijn bezittingen had verdeeld, stelde hij een fonds in om de studenten van het seminarie van Ieper aan een beurs te helpen om verder te studeren aan de universiteiten van Leuven of Donay. Donay was in de 16de eeuw een belangrijke stad. Deze ligt tegenwoordig in Noord-Frankrijk, ten oosten van Rijsel en ten zuiden van Kortrijk. Ook legde hij vast hoe de studiebeurzen gefinancierd moesten worden en aan welke voorwaarden de studenten moesten voldoen om in aanmerking te komen.

Op 12 december 1577 werd Rythovius tijdens een calvinistische machtsgreep samen met de bisschoppen van Gent en Brugge en enkele edellieden gevangen genomen. In mei 1578 werden de gevangenen overgebracht naar het Prinsenhof in Gent. Pogingen om de gevangenen vrij te krijgen en een uitbraak poging in 1579 mislukten. Pas in 1581 lukte het om Rythovius uit te wisselen tegen een vooraanstaande calvinistische predikant. Hij mocht niet terugkeren naar Ieper maar werd verbannen naar Rijsel.

Op 9 oktober 1578 schreef Rythovius in de gevangenis zijn eerste codicil. Hierin gaf hij de executeurs toestemming wijzigingen aan te brengen in de uitvaart en het jaargetijde om zo de kosten te verminderen als dit als gevolg van de oorlog en of plunderingen nodig zou zijn.

Tijdens zijn gevangenschap moet hij vaak aan zijn familie in Riethoven gedacht hebben want hij bepaalde dat zijn familieleden die nauwelijks in hun levensonderhoud konden voorzien en zo noodlijdend waren, aan hen een flinke tegemoetkoming gegeven moest worden. De executeurs konden bepalen welke familieleden tot de grootste armoede waren gekomen. Zij kregen dan duizend Rijns gulden.

De familieleden die in Donay studeerden, moesten steun ontvangen, zodat ze hun studie voort konden zetten.

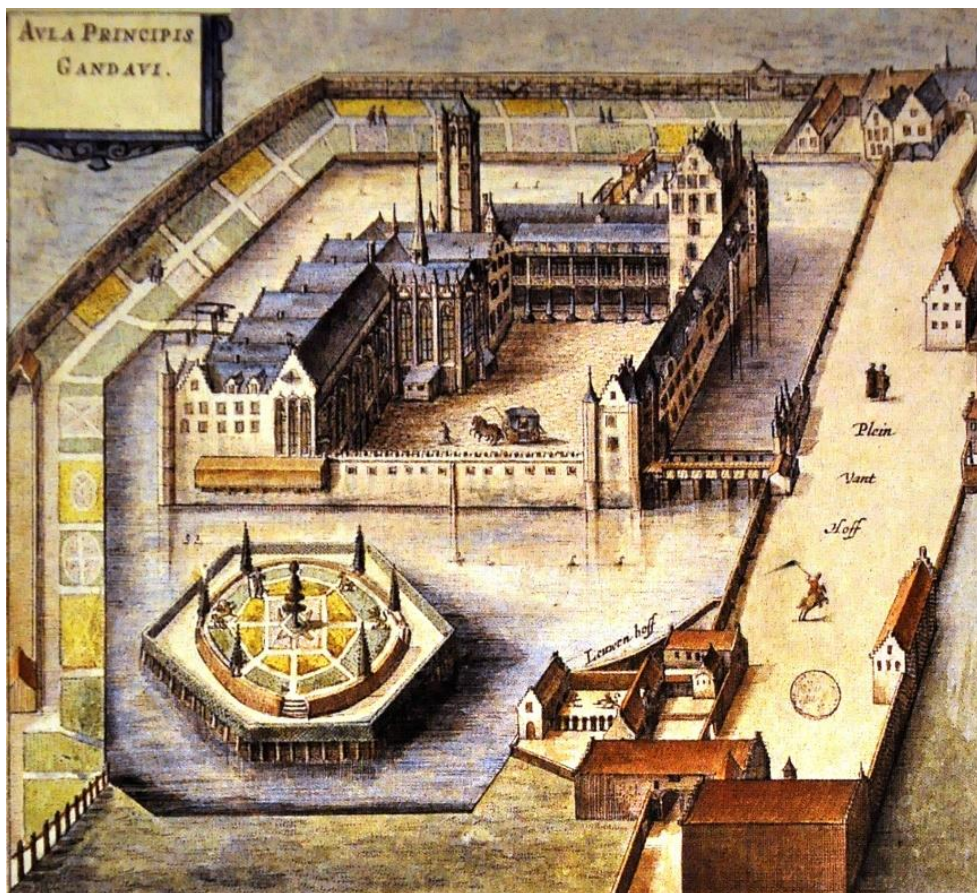
Verder bepaalde Rythovius in dit codicil dat als het bisschoppelijk ambt in Ieper nog niet was hersteld als hij overleden was, de uitvaartviering bij voorkeur in

Riethoven moest plaats vinden. Om de onkosten hiervoor te vergoeden moest dan aan zijn broer Boudewijn 100 Rijns gulden uitgekeerd worden.

Een jaar na zijn vrijlating, op 26 oktober 1582 werd een tweede codicil aan het testament toegevoegd. Hierin kwam Rythovius terug op de levensomstandigheden van zijn familie in Riethoven en verhoogde het bedrag naar twee duizend Rijns gulden. Een legaat van duizend Rijns gulden werd vrijgemaakt voor de oprichting van een college van paters Jezuïeten in Ieper. Zijn neven die voor priester studeren kregen als steun een gift van duizend Rijns gulden met het verzoek eenzelfde bedrag later weer aan anderen door te geven.

Ook reserveerde Rythovius een bepaald bedrag om enkele dorpen rond zijn geboorteplaats jaarlijks op de feestdag van de geboorte van Christus en met Pasen aan de kinderen witte broden uit te delen. De kinderen moesten dan wel in de kerk en publiekelijk o.a. het Onze Vader, het Weesgegroet, de twaalf artikelen van het geloof en de tien geboden opzeggen. Uit deze gift is het volksgebruik ontstaan dat wij nog kennen als 'Pinksterkoeken'.

Alle priesters in zijn familie tot in de vierde graad moest bij de dood van Rythovius een Romeins missaal gegeven worden met daarin de opdracht geschreven om de ziel van Rythovius in hun H. Missen te herdenken.

Op 6 september 1583 voegde Rythovius nog een derde codicil aan zijn testament toe. In dit codicil gaf hij toestemming aan de executeurs, om het bedrag voor de oprichting van het college van Paters Jezüieten te verhogen naar twee duizend Rijnsgulden. Rythovius vond dat de oprichting van het college van Paters Jezüieten van groot belang was omdat zij met hun bijdrage aan opvoeding en godsdienstonderwijs konden meehelpen aan het opbloeien van het katholiek geloof. Mocht dit geld niet helemaal nodig zijn, dan mocht het overschot besteed worden aan de meubilering en verdere inrichting van het college.

Verder kwam hij ook weer in dit codicil terug op het legaat bestemd voor zijn familieleden. Hij verhoogde dit met twee duizend Rijnsgulden voor zijn nog in leven zijnde broers en zusters en hun kinderen, als zij als gevolg van de oorlog tot uiterste armoede waren gekomen. Ook bepaalde hij dat niet de executeurs maar zijn neef Judocus en zijn secretaris Gerard van Steensel het best konden bepalen welke familieleden behoeftig waren.

Ook verlangde Rythovius in dit codicil dat zijn familieleden en landgenoten onder dezelfde voorwaarden gebruik konden maken van de ingestelde studiebeurs

Theo Antonis

*De integrale tekst van het uitgetikte afschrift van het testament is te lezen op onze website–
www.heemkundekringbergeijk.nl
onder 'Geschiedenis – Andere documenten'.*

Geraadpleegde bronnen:

- Uitgetikt afschrift vertaling van het testament
- Maarten van Riethoven – P.H. Verhoeven, 1961
- Een terugblik op het bisdom Ieper - Georges Houwen

Foto's:

- Wapen Rythovius
- St. Martinusbasiliek Ieper
- Praalgraf Rythovius
- Rythovius; P. Galle Rijksmuseum
- Rythovius; Oostenrijks Natonale Bibliotheek
- Prinsenhof Gent,
ingekleurde gravure van Antonius Sanderus uit 1641
- Oude geboortehuis Rythovius op Walik
- Beeld Rythovius op Walik

BERGEIJK KENDE NIET VEEL BOEVEN

Met de criminaliteit viel het in de Kempen nogal mee, zo'n honderd jaar geleden. Wie er de kranten van die tijd op naslaat, treft tientallen berichten aan over allerlei vergripen, maar raakt niet echt onder de indruk.

Veel diefstal, maar meestal van wat hout uit het bos of kippen van een boerderij. Veel dronkenschap ook en vechtpartijen tijdens de kermis. En in onze grensstreken natuurlijk het onuitroeibare smokkelen van alles en nog wat.

Alleen grote zaken trokken in het hele land belangstelling. Zoals een Bergeijkse kwestie in 1884, waarbij sprake was een nachtelijke inbraak waarbij grof geweld werd gebruikt.

Stamboomonderzoek

Voor iemand die de geschiedenis van zijn familie uitvlooit, is de vondst van een crimineel een regelrechte zegen. Zeker als zijn misdrijf lang genoeg geleden heeft plaats gevonden. Met een crimineel in je familie loop je misschien niet te pronken, maar een echte boef in de familie is een andere kwestie; over zo iemand is al gauw méér vastgelegd dat over alle andere eerbare familieleden samen. En dát wil je weten.

Van oudsher is er de overheid immers alles aan gelegen om het geboefte, groot en klein, op te sporen en te vervolgen, vast te zetten en in de gaten te houden. Onze archieven leveren daarvan vele bewijzen, in woord en beeld. Op de website van het BHIC (Brabants Historisch Informatie Centrum) is intussen al een grote hoeveelheid informatie beschikbaar van het criminele verleden van Brabantse voorouders. Je vindt er onder andere gevangenenregisters, vonnissen en uitspraken van rechtbanken en vredesgerichten. Bijzonder is wel het 'Geheime Register van Ontslagen Gevangenen'. Hierin vind je persoonsgegevens, portretfoto's en de justitiële voorgeschiedenis van gevangenen die na een voltooide gevangenisstraf ontslagen werden.

Dat 'Geheim Register' werd in 1882 uitgegeven en loopt door tot 1897. Daarin komen nauwelijks criminelen voor, geboortig in onze regio. En maar twee van Bergeijk: Hendrikus Tilburgs en Adriana Kuijken. Van oudsher echte Bergeijkse familienamen .

Wat ging vooraf.

Hendrik Tilburgs (25) en zijn vriendin Adriana Kuijken (22) willen trouwen en hebben daarvoor al toestemming gevraagd aan de vader van Adriana, maar vanwege geldgebrek kunnen zij hun plannen niet realiseren.

verzekerd.

BERGEIK. Verleden Maandag omstreeks 9 uur des avonds, had een brutale aanranding plaats met diefstal bij de kinderen H. alhier. De twee gezusters lagen te bed, de broeder die met haar inwoonde was afwezig. Eensklaps kwamen twee personen binnen, naar het schijnt een man en een vrouw, met groote takken gewapend, sloegen daarmede op het zusterenpaar, dat deerlijk werd mishandeld. Een der vrouwen kreeg bovendien nog 3 messteken in den arm. Aanvankelijk vreesde de docter voor haar leven, daar zij buitengewoon veel bloed verloren had, thans echter is zij eenigszins aan de beterhand.

Uit het huis werd meegenomen een houten koffer, dat een paar dagen geleden nog ruim f 300 in specie bevatte, deze waren thans echter, men weet niet waarom, elders geborgen. De koffer is ongeschonden teruggevonden in de nabijheid van het huis. Is hij open geweest, dan moet men in 't bezit van een sleutel geweest zijn.

Als dader wordt verdacht een jongman dezer gemeente H. T., die zich hier gedurende de kermisdagen van verleden week nog al brutaal gedragen heeft en Zaterdag met een meisje, dat in de nabijheid woonde der verwonden, het dorp heeft verlaten; 's Maandags daarna zou hij echter te Bergeik gezien zijn. Verleden Woensdag is het voortvluchtig paartje op de kermis te Reuzel aangehouden door de brigade van Bladel, terwijl het vroolijk in den dans stond.

ZEVENBERGEN 19 Sept. De gemeenteraad

Adriana komt regelmatig in de woning van de kinderen Hoeks en weet dat zij in hun gezamenlijke woning geld bewaren in een kist met kleren en linnengoed.

Op 15 september 1884, 's avonds tegen negen uur gaan Hendrikus en Adriana naar de woning van de kinderen Hoeks. Hier wonen Maria, Helena en Petrus. Petrus is dan op bezoek bij de bureu. Zijn zusters hebben de voordeur alleen op de klink gesloten. Zij hebben het licht uitgedaan en liggen in de bedstede. Helena slaap al, Maria is nog wakker. Onderweg naar Hoeks snijdt Hendrikus de stam van een dennenboom af om die als knuppel te kunnen

gebruiken. Nadat hij woning is binnengedrongen loopt hij onmiddellijk naar de bedstede en begint zonder een woord te spreken met de knuppel te slaan.

De bedgordijnen scheuren en Maria, die op haar linker zij ligt, probeert het geweld af te weren en krijgt enkele rake slagen op haar rechterarm en hand. Zij schreeuwt om hulp, waarop Hendrikus haar bij de keel grijpt. In het donker kan zij niets onderscheiden, maar zij merkt dat

— Den 4en December 1884 stonden voor het gerechtshof te 's-Bosch terecht 1e. Hendrikus Tilburgs, 25 jaren oud, landbouwer, en 2e. Adriane Kuijten, oud 22 jaren, landbouwster, beiden wonende te Bergeijk. beschuldigd van diefstal bij nacht in een bewoond huis, gepleegd door 2 personen, waarvan één openlijke en verborgen wapenen bij zich had, met geweldpleging, welke laatste sporen van kwetsing en kneuzingen heeft achtergelaten.

In deze zaak werden 6 getuigen gehoord allen door het O. M. opgeroepen.

De Procureur-Generaal requireerde tegen H. Tilburgs veroordeeling tot 8 jaren tuchthuisstraf en tegen het A. Kuijten tot 8 jaren tuchthuisstraf.

Mr. IJsselstijn droeg vervolgens de verdediging voor namens den Ien beschuldigde, en mr. Hengst, beiden advocaten te 's-Bosch voor de tweede besch., en voerden verschillende verzachtende omstandigheden aan.

Het hof bepaalde de uitspraak op 24 December a. s.

Helena is wakker geschrokken en de knuppel uit de handen van haar aanvaller heeft weten te rukken. Deze grijpt nu zijn mes en steekt en snijdt Maria in haar linkerarm. Ondertussen sleept Adriana de kist, die onder het raam staat, naar buiten. Maria en Helena horen dat de dorsvlegels die tegen de kist stonden, omvallen en dat de onbekende indringer zich naar buiten spoedt. Helena springt uit bed en snelt door de achterdeur naar de burens om haar broer te waarschuwen. Als zij terugkeren in de woning en het licht hebben aangedaan vinden zij Maria half bewusteloos en hevig bloedend. De knuppel ligt voor de bedstede. De kist is verdwenen. Als eerste hulp legt Petrus een natte kalfsmaag op de verwonde arm en knoopt daar een doek om. De volgende dag wordt Maria onderzocht door geneesheer Gijrath. Op de rechterarm constateert hij een blauwe plek van vier centimeter met een zwelling. Op de linkerarm ziet hij ter hoogte van de elleboog een snee van zes centimeter lang en een halve centimeter diep. In de linker bovenarm, bij de elleboogholte, is een gestoken wond van vier centimeter lang en twee centimeter diep. Het mes is tot op bot doorgedrongen en heeft hevige bloedingen veroorzaakt. De geneesheer stelt op basis van de houding van Maria tijdens het misdrijf en de aard van de verwonding vast, dat deze niet per ongeluk of bij toeval kan zijn toegebracht. De bloeding had levensgevaarlijk kunnen als hij niet op tijd

2°. Hendrik Tilburgs, oud 25 jaren, landbouwer, en Adriana Kuijten, oud 22 jaren, landbouwster, beide geboren en wonende te Bergeijk, beide gedetineerd, hen schuldig verklaard aan diefstal gepleegd bij nacht in een bewoond huis door twee personen, waarvan één openlijke en verborgen wapenen bij zich had, met geweldpleging, welke laatste sporen van kwetsing en kneuzing heeft achtergelaten, en hen te dier zake veroordeeld, den 1sten tot acht jaren tuchthuisstraf, de 2e tot 5 jaren tuchthuisstraf en beiden solidair in de kosten.

was gestelpt. Hendrik en Adriana dragen de kist samen een eind in de richting vanwaar zij zijn gekomen. Na even uitgerust te hebben draagt Hendrikus hem verder alleen tot

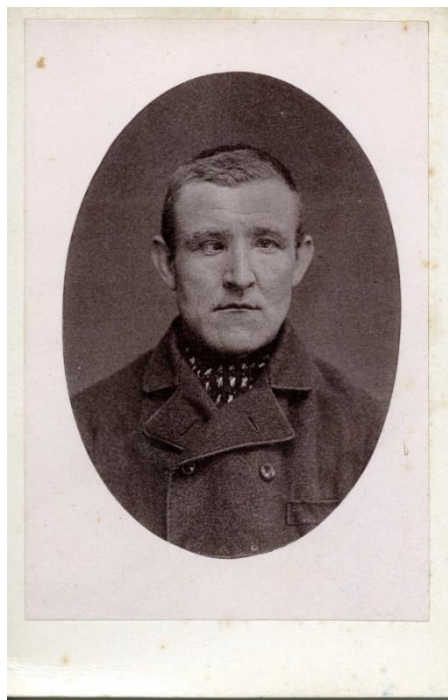
bij een houtwal, ongeveer 600 meter bij het huis van Hoeks vandaan. Tevergeefs proberen ze daar de kist te openen, maar verschrikt door het rumoer uit de woning van Hoeks laten ze hem achter. Overigens bevat de

kist geen geld. Op aanraden van hun broer hebben de zusters Hoeks dat ergens anders opgeborgen.

De sporen van het misdrijf leiden al snel naar Hendrikus Tilburgs en Adriana Kuijken.

Op 19 september worden zij gearresteerd en overgebracht naar het Huis van Arrest in 's-Hertogenbosch.

Hoe zien ze eruit?

Hendrik Tilburgs

Hij is een boerenknecht. Rooms-Katholiek. Hij is 1.62 lang, heeft bruine ogen en wenkbrauwen en heeft een gezonde kleur. Hij kijkt scheel. Dit is het gevolg van een ruzie in 1881, waarbij met een mes aan het

rechteroog gewond is geraakt. Hij heeft lager onderwijs genoten en kan schrijven.

Adriana Kuijken

Rooms-Katholiek. Zij is 1.53 lang, heeft blauwe ogen en blond haar.

Zij heeft een gezonde kleur en geen bijzondere kenmerken. Ook zij heeft lager onderwijs genoten en kan schrijven,

Beiden gedragen zich goed tijdens hun verblijf in het Huis van Arrest. In afwachting worden zij op 19 november overgebracht naar het Huis der Justitie in 's-Hertogenbosch. Op de dag voor Kerstmis, op 24 december, wordt het vonnis geveld. Hendrik Tilburgs wordt veroordeeld tot acht jaar tuchthuis. Op 31 december wordt hij op transport gesteld naar de strafgevangenis in Leeuwarden. Adriana Kuijken wordt veroordeeld tot vijf jaar tuchthuis. Zij zit haar straf uit in de strafgevangenis van Gorinchem.

* Men schrijft ons uit Gorinchem dd. heden :
Het vroegere Huis van bewaring, thans ingericht voor strafgevangenis voor vrouwen, en daarvoor geheel verbouwd, is heden (9 Maart) betrokken. Uit Den Bosch zijn 30 gevangenen overgebracht. De overbrenging is op zeer eenvoudige, doch praktische wijze geschied. De *Metta*, van den heer De Beer alhier, was derwaarts gestoomd, heeft den 8n al de goederen ingeladen, en in den vroegen morgen van heden zijn de gevangenen ingescheept, en onmiddelijk onder stoom gegaan. Te ruim 9 uren was de boot voor de haven. Na geschut te zijn, is de boot doorgevaren tot aan de straat, die rechtstreeks leidt tot de gevangenis. Die straat was door het garnizoen voor die weinige minuten afgezet om stoornis te voorkomen. Alles is, dank de goed genomen voorzorgsmaatregelen, zeer goed afgeloopen.
De gevangenis bevat: een verblijfzaal voor vijf levenslang veroordeelden, 14 cellen en een verblijfzaal voor zestien gevangenen.
Onder de overgebrachten behoort ook de giftmengster Van der Linden en de moordnares vrouw Jut.

Hendrik Tilburgs blijkt zich erg goed gedragen te hebben tijdens zijn detentie in Leeuwarden. Bij zijn vrijlaten (1882) krijgt hij opnieuw een signalements-beschrijving: haar en wenkbrauwen bruin, voorhoofd smal, ogen grijs, neus gewoon, mond klein, kin rond, zonder baard, aangezicht ovaal, kleur gezond en ziet scheel.

Het gedrag van Adriana Kuijken was in de gevangenis zeer goed. Ze was belast met naaiwerk. Bij

haar vrijlating (1889) wordt genoteerd dat haar en wenkbrauwen bruin zijn, voorhoofd hoog en ogen blauw, de neus en mond gewoon, de kin rond, aangezicht ovaal, kleur gezond.

Bij hun invrijheidstelling worden portretfoto's gemaakt die als bijlagen worden opgenomen in het Geheim Register van Ontslagenen, Deze foto's staan in dit artikel.

Tot slot

De Bijzondere Strafgevangenis van Leeuwarden deed dienst als de grootste en strengste van Nederland. Lang, - en zwaargestraften werden hier dan ook geplaatst. Hendrik Tilburgs behoorde tot deze categorie. De gevangenis moest zelfredzaam zijn. Het gebouw was daardoor optimaal voorzien van werkzalen om te kunnen produceren voor opdrachtgevers.

Huisdiensten waren nodig om in de voorziening van de bewoners en onderhoud van het gebouw te voldoen. De eerste vijf jaar moest in isolement worden doorgebracht.

Gedetineerden die tijdens deze periode mochten werken verrichten cel arbeid. Dit werk bestond hoofdzakelijk uit herstelwerkzaamheden. Na de periode van isoleren werd de gedetineerde overgeplaatst naar de gemeenschapsruimtes. De arbeidszalen bevonden zich op de begane grond en kon er met machines worden gewerkt.

Elke strafgevangenis had een huisdienst waar algemene werkzaamheden werden verricht in onderhoud en ondersteunende werkzaamheden voor het arbeidsproces. Voor deze arbeid kwamen gedetineerden die niet geschikt waren voor het aangeboden werk voor in aanmerking. Deze arbeid bestond uit: aardappelschiller; barbier; magazijnknecht; verver; sjouwer; arbeider;

Woensdag 11. zijn met een extra-stoomboot 31 veroordeelde vrouwen van hier vertrokken naar Gorinchem, waar voortaan de bijzondere strafgevangenis voor veroordeelde vrouwen gevestigd zal zijn.

De overbrenging naar de boot geschiedde in vier rijtuigen. Het geleide bestond uit een commissie der gevangenis en negen maréchaussées.

Bij aankomst te Gorinchem was o. a. de hulp van de artillerie ingeroepen om de orde te handhaven.

Aldaar was de inspecteur voor de gevangenen aanwezig om dit transportje, waarbij vrouw Van der Linden, de beruchte Leidsche giftmengster, en vrouw Jut, de medeplichtige aan den moord op mevrouw Van der Kouwen, in ontvangst te nemen.

De gevangenis voor veroordeelde vrouwen blijft hier-ter-stede gevestigd, zoolang er zich nog veroordeelde vrouwen in bevinden.

reiniger; kok; onderkok; spoeler; metselaar; matten slaan en mattenvlechten. Hij is helper van de kok bij zijn vrijlating (1892). Een gedetineerde werd uitbetaald voor de arbeid in gradatie van het product waar hij aan werkte. Het loon dat hij verdiende werd in drieën verdeeld.

deel ging naar het Rijk, deel kon hij tijdens de gevangenschap zelf gebruiken om aankopen te kunnen doen in de gevangeniswinkel, deel werd

voor hem bewaard als hij met ontslag ging. Voor dat laatste bedrag kon hij beroep doen op de uitgaanskas van, in dit geval de gemeente Oss.

Adriana Kuijken werd aanvankelijk opgesloten in 's-Hertogenbosch. In 1884 werd de gestichtenwet van kracht, onder andere bestemd voor langdurige gestrafte vrouwen. Deze vrouwen werden in 1887 naar de Bijzondere Strafgewangenis voor vrouwen in Gorinchem overgebracht. Na haar vrijlating reist zij naar Bergeijk om haar uitgaanskas in ontvangst te nemen.

Ad Tilborghs

ELSENHOF MET SJIEKE HISTORIE

Wat wij nu kennen als Elsenhof, het pleintje voor de Jumbosupermarkt en dat vorig jaar een duur nieuw jasje kreeg, heb ik vanaf 1933 meer dan eens van gedaante zien veranderen. De grootste ingreep was toen hier in 1964 de nieuwe kerk werd gebouwd. Ook die is al weer lang verdwenen en alleen de toren met klokkenspel herinnert ons nog aan ons 'bidfabriek'.

Terug naar mijn kinderjaren stond hier nog een markant gebouw. Meester Panken schrijft: *'In 1823 bouwde Godefridus Mattheus Raupp een goed burgerhuis, waar tot dat jaar eene geringe woning stond, ter westzijde naast zijn huis. Van dat jaar is hierin door de huurders herberg, logement enz. gehouden. Nadat het door den hr. David De Geest († 1889 Augsburg) was gekocht, liet hij het meermalen verbouwen en tot eene heerenhuizing inrichten. Sedert 1893 wordt ze door den heer Van Der Elsen bezeten.'*¹

Op p. 2104 lezen we: *"20 [december 1892] heb ik te Bergeik de verkoop van de heerenhuizing en gronden van wijlen den heer David [de Geest] bijgewoond. Het huis is door den hr. Van der Elsen uit Antwerpen gekocht. Een perceel grond nabij de huizing kocht de gemeente. Zij heeft in 1893 daar eene docterswoning gebouwd."*

Panken schrijft *Van der Elsen*. Zijn echte naam is Albert J.A. Elsen, zonder *van der*. De mannen moeten elkaar goed gekend hebben, wat o.a. blijkt uit zijn dagboek op p. 2473: *"Ik bezocht des namiddags van 3 Juli [1899] Luijksgestel. [...] Op mijne heenreis zat ik ½ in 't rijtuig des heeren Elsen en terug in dat van dr. Duchateau toen we lang op de Weebosch hadden vertoefd."*

In zijn Compendium vervolgens: *"20 Mei 1902 verpachtte het gemeentebestuur Bergeik de jacht op de gemeentegronden voor 3 jaren, à 125 's jaars aan den WelEd. Heer Elsen te Bergeik."*² Een jaar later: *"Onweder met doodelijk gevolg. Een hevig onweder ontlastte zich*

---

¹ Panken Geschiedenis van Bergeik p. 429

² Compendium Dagboek p. 1452

Woensdag nam. 11 Juni 1903 te Bergeik en omstreken. De jachtopziener F. Croonenburg wonende op het Loo te Bergeik, wandelende met den WelEdelen Heer Elsen door de heide onder Dommelen werd aldaar door een' donderslag doodelijk getroffen. In de onmiddellijke nabijheid wandelde de hr. Elsen, die nederviel doch ongedeerd bleef. Zijne schoone jachthond viel tegelijk, doch levenloos."³

En zeer interessant op p. C1508: *"In het begin van October 1903 vervaardigde Mejufvrouw Marie Elsen, dochter van den welEd. zeer geachten heer Albert Elsen te Bergeik twee portretten en spoedig hierna nog een zestal, alle fotografisch."* Zeer waarschijnlijk is deze één ervan, waarop we de 'heerenhuizing' met allerlei bijzonderheden kunnen zien. Links de dubbele deur van het koetshuis.

In zijn Geschiedenis van Bergeik⁴ nog een paar kruimels, zoals op p. 372/3: *"Voorgaande Zondag 14 7ber [1794] komen alhier (Bergeik) een Fransche officier met omtrent 22 man cavalerie en stellen zich op den dries van Jan Verdonk alwaar mondbehoefsten voor volk en paarden moest gebracht worden. Deze weinig bemiddelde man woonde in zijn huis, het uiterste aan de rechterzijde van de parochiekerk naar den molen gaande, dus westwaarts de groote huizing van den hr. Raupp. Het huis van J. Verdonk is lang afgebroken; de grond behoort nu aan den hr. Van der*

---

³ Idem p. 1471/2

⁴ Eicha uitgave van het manuscript

Elsen. De dries of 't weiland waarop die Franschen kampeerden lag tegenover Verdonk's aangewezen huis. Daarop stond later eene geringe woning. Thans de docterswoning in bezit der gemeente."

Spijtig dat we geen foto hebben waar we onze WelEdelGeboren Heer Elsen op herkennen. Onze harmonie de 'Echo der Kempen' bezit nog een instrument (trompet of tuba) door hem geschonken toen de harmonie nog fanfare was. Zijn naam staat erin gegraveerd, zag ik in 2012 bij de tentoonstelling tgv het 125-jarig jubileum van onze Koninklijke harmonie.

Onze meester Panken is in 1904 te vroeg gestorven, anders hadden we zeker meer geweten over de rentenier uit Antwerpen die hier de jachtrechten had gepacht. Merkwaardig dat we hem en zijn familie niet terugvinden in het Bevolkingsregister van de gemeente.

Wat we verder van hem vernemen lezen we sporadisch in de krant:

Bergeijk. Evenals andere jaren hebben de geachte dames van der Elzen de kinderen uit deze gemeente bedeed met St. Nicolaas-cadeaus. Met vreugde en blijdschap was de lang verwachte dag dan weer aangebroken voor de kinderen. Deze gingen dan gezamenlijk naar de dames en kregen daar alleraardigste verrassingen. Aan de dames voor hare goedheid hartelijk dank.⁵

Bergeik. Tijdens het hevige onweder dat zich verleden week boven onze gemeente ontlastte, sloeg de bliksem op 2 plaatsen in, nl. in den schoorsteen van het huis van den Weledelgeb. Heer Elzen en in het huis van den heer Lemmens, zonder echter schade te veroorzaken.⁶

Een drietal advertenties doet vermoeden dat Albert Elsen in 1908 uit Bergeijk vertrok en in 1910 zijn laatste eigendommen verkocht.

Op de volgende pagina: *Advertentie Meierijsche Courant 28.3.1908*
en Advertentie Meierijsche Courant 14.5.1910

---

⁵ Meierijsche Courant 7.12.1904

⁶ Meierijsche Courant 23.5.1906

Executoriale Verkoop.

Op Vrijdag den 3 April 1908, des voormiddags ten 10 uur, zullen door

A. J. Roest,

kommies-deurwaarder der Directe Belastingen te Bergeijk, ten huize en ten laste van A. J. A. ELSSEN te Bergeijk op het Hof, Wijk A. No. 107, in het openbaar en tegen contante betaling aan den meest biedende

worden verkocht:

De navolgende

Roerende Goederen

bestaande in: Een Ponny, Rijtuigen, Paardentuig, Tafels, Stoelen, Linnenkasten, Buffet, Waschtafels, Ledikanten met toebehooren, Vloerzeilen, kleeden, loopers, Keukengereedschappen, Kachels enz., een en ander in executoriaal beslag genomen, bij proces verbaal van mij Deurwaarder van den 23 Maart 1908.

Zegt het Voort!

DE NOTARIS

H. B. C. F. de Wit

te Valkenswaard zal met medewerking van

Notaris E. G. van Dissel te Goes,

ten verzoeken van den WelEd. Geb. Heer A. J. A. ELSSEN te Antwerpen, bij inschrijving

verkoopen:

Plus minus 150 stuks

Eikeboomen,

gemiddelde omtrek 80 à 100 c.M.

Plus minus 500 stuks

Eikeboomen,

gemiddelde omtrek 25 à 60 c.M. staande te Bergeijk op 't Hof langs den kunstweg.

Inschrijvingsbiljetten in te leveren ten kantore van notaris de Wit te Valkenswaard uiterlijk 23 Mei 1910, namiddags vóór 1 ure.

Voorwaarden van inschrijving liggen ter inzage ten kantore van laatzgenoemden notaris.

Executoriale Verkoop.

Op Vrijdag den 3 April 1908, des voormiddags ten 10 uur, zullen door

A.J. Roest, kommies-deurwaarder der Directe Belastingen te Bergeijk, ten huize en ten laste van A.J.A. ELSSEN te Bergeijk op het Hof, Wijk A No 107, in het openbaar en tegen contante betaling aan den meeste biedende worden verkocht: De navolgende **Roerende Goederen**

Bestaande in: Een Ponny, Rijtuigen, Paardentuig, Tafels, Stoelen, Linnenkasten, Buffet, Waschtafels, Ledikanten met toebehooren, Vloerzeilen, kleeden, loopers, Keukengereedschappen, Kachels enz..., een en ander in executoriaal beslag genomen, bij proces verbaal van mij Deurwaarder van den 23 Maart 1908.

Zegt het Voort!

DE NOTARIS

H.B.C.G. de Wit te Valkenswaard zal met medewerking van
Notaris E.C. van Dissel te Goes ten verzoeke van den WelEd.Geb. Heer
A.J.A. ELSSEN te Antwerpen, bij inschrijving **verkoopen**

Plus minus 150 stuks **Eikeboomen**, gemiddelde omtrek 80 à 100 c.M.

Plus minus 500 stuks **Eikeboomen**, gemiddelde omtrek 25 à 60 c.M.

staande te Bergeijk op 't Hof langs den kunstweg.

Inschrijvingsbiljetten in te leveren ten kantore van notaris de Wit te
Valkenswaard

uiterlijk 23 Mei 1910, namiddags vóór 1 ure.

Voorwaarden van inschrijving liggen ter inzage ten kantore van
genoemden notaris.

DE NOTARIS

H.B.C.G. de Wit te Valkenswaard
zal met medewerking van

Notaris E.C. van Dissel te Goes,

op Maandag 23 Mei 1910 des

morgens 10 ure ter herberge van

A.F. Tilburgs te Bergeyk op 't Hof

ten verzoeke van den WelEd.Geb.

Heer A.J.A. ELSSEN te Antwerpen

publiek verkoopen in ééne zitting

EEN Bouwterrein

zeer gunstig gelegen te Bergeyk

op 't Hof. Kad. Sectie B No. 1296

groot 11 aren 20 centiareen

Te veilen in 2 perceelen en in massa.

Betaaldag 1 Juli 1910, dadelijk te

aanvaarden.

DE NOTARIS
H. B. C. F. de Wit
te Valkenswaard zal met mede-
werking van
Notaris E. C. van Dissel te Goes,
op Maandag 23 Mei 1910 des mor-
gens 10 ure ter herberge van A.
F. Tilburgs te Bergeyk op 't Hof,
ten verzoeke van den WelEd.Geb.
Heer A. J. A. ELSSEN, te Antwerpen
publiek verkoopen in ééne zitting :
EEN
Bouwterrein,
zeer gunstig gelegen te Bergeyk
op 't Hof. Kad. Sectie B No. 1296
groot 11 aren 20 centiareen.
Te veilen in 2 perceelen en in
massa. Betaaldag 1 Juli 1910, da-
delijk te aanvaarden.

Advertentie Meierijsche Courant en Eindhovensche Courant 21.5.1910

1962. Het gebouw maakt plaats voor de nieuwe kerk. Een van de ramen van het middendeel. De dikte van de muren doet denken aan een kasteel. (Foto Ad Biemans)

Als we de balans opmaken weten we met zekerheid dat Albert Elsen van 1893 tot 1908, zowat 15 jaar in ons dorp heeft gewoond en een zeker aanzien genoot. Hij was eigenaar en bewoner van dit imposante gebouw. De volgende eigenaar kennen we uit de Peel- en Kempenbode van 15.11.1911:

BERGEIJK. Het kapitale heerenhuis, vroeger toebehoorende aan den heer Albert Elsen te Antwerpen, is thans bij publieke verkoop in eigendom overgegaan aan den Heer Ant. Wessels, sigarenfabrikant alhier.⁷ Van een vestiging van Abbé Santol in dit pan is dus geen sprake meer.

---

⁷ Zie mijn Oude glorie van de Bergeijkse sigaar en spiritus p. 82.

Deze laatste zin werpt een nieuwe vraag op: Wie was Abbé Santol? Een Franse priester, die overal in Frankrijk en België weeshuizen heeft gesticht. Hij was omstreden omdat hij de wezen (jongens) liet werken in glasfabrieken en meisjes in textiel fabrieken. Snuffelen in de Bergeijkse archieven levert misschien een boeiend antwoord op.

± 1910. *De rondboog in het metselwerk laat nog zien waar de ingang van het koetshuis was. Helemaal achteraan links het 'torenhuis' van Dr. Raupp.*

Herinnering

Voordat het gebouw werd gesloopt hebben wij het voor en na de Tweede Wereldoorlog nog van A tot Z in gebruik gezien. Aan de linkerkant van het middendeel was de winkel van elektricien Jan Alewijns (A299), aan de rechterkant (A296) de winkel van Drieka Willems-Alewijns. Het middendeel werd boven (A297) bewoond door een commies W. de Meijer, de benedenwoning (A299) door de familie Frans van der Meijden-Hendriks, later verhuisd naar de Prinses Marijkestraat. Jammer dat het verdwenen is. Ja, sic transit Gloria Mundi.

Johan Biemans

Elsenhof Bergeijk, 18 februari 2022 (foto Martien Veekens)

IN DIT NUMMER

Een Bisschop, twee boeven en een Belg <i>Martien Veekens</i>	pag. 1
Het testament van Bisschop Rythovius <i>Theo Antonis</i>	pag. 2
Bergeijk kende niet veel boeven <i>Ad Tilborhs</i>	pag. 9
Elsenhof met sjeike historie <i>Johan Biemans</i>	pag. 17

Redactie: info@heemkundekringbergeijk.nl
*Cas van Houtert, Ad Tilborghs, Theo Antonis en
Martien Veekens (tevens vormgeving en productie
in samenwerking met Cees van Thoor)*

Gratis voor leden van de Heemkundekring Bergeijk
Losse nummers: € 4,00 per stuk

ISSN: 2213-820X